

Gənclər arasında psixoloji zorakılığın yaranma səbəbləri və aradan qaldırılması yolları

Ceyhunə Dəmirova

ADU-nun müəllimi

E-mail: Ceyhune-91@mail.ru

Rəyçilər: psixol.ü.f.d., dos. U.M. Qəzvini,
psixol.ü.f.d., dos. M.C. İsmayılova

Açar sözlər: gənclər, psixoloji zorakılıq, təcavüzkar, psixoloji təzyiq, sui-istifadə

Ключевые слова: молодёжи, психологическое насилие, агрессивный, психологическое давление, злоупотребление

Key words: youth, psychological violence, aggressor, psychological pressure, abuse

Müasir dövrün bir çox aktual problemləri var. Hər problem isə özü ilə bərabər həm yenilik, həm də psixoloji təzyiq gətirir. Məsələn, müasir dövrdə elmi-texniki tərəqqi, kiçik qruplarda insanlar arasındakı baş verən ictimai münasibətlər, informasiya artımının yaratdığı psixoloji təzyiq, xüsusən də istər iş fəaliyyətində, istərsə də təlim fəaliyyətində bu problemlər daha aydın təzahür edir.

Lakin, unutmamaq olmur ki, sadaladığımız bütün bu aktual problemlər bizim ictimai həyatımızın bir hissəsidir. Əgər biz bu problemlərin öhdəsindən asanlıqla gəlmək istəyiriksə, o zaman psixi sağlamlığımızı qorumağı ən vacib vəzifə kimi qarşımıza qoymalıyıq.

Psixi sağlamlığın qorunması və ictimai münasibətlərdəki dəyişiklik, hər zaman aktual olan başqa bir problemi, yəni psixoloji zorakılığı müəyyən etməyi və onu aradan qaldırmaq üçün profilaktik tədbirlər görülməsinin vacibliyini artırır.

Psixoloji zorakılıq və ya psixoloji şiddət məcburiyyət və təhdidlə başqa bir insanın psixoloji sağlamlığının tamlığını, ciddi şəkildə zədələməklə, hər hansısa bir insan tərəfindən məqsədli formada idarə edilməsidir. Ən əhəmiyyətli xüsusiyyəti, ailə içində və ya ailədən kənarında müəyyən zaman içərisində meydana çıxan sui-istifadə məqsədli davranış modelidir [6].

Psixoloji zorakılıq yalnızca fərdin psixoloji sağlamlığını və onun sosial əlaqələrini pozmaqla qalmaz, eyni zamanda gələcəkdəki sosial, şəxsi və iqtisadi inkişafdakı imkanlardan da məhrum qalmasına səbəb ola bilər. Psixoloji şiddət sosial əlaqələrdən məhrum etmə, verbal aqressiya, təhdit, təhqir, nəzarət, bezdirmə və ya təqib, alçaltma, utanc və böhtan atma kimi nümunələri özündə əks etdirən davranış xüsusiyyətidir [6].

Tədqiqat zamanı neofreydizmin nümayəndəsi olan K.Xorninin nəzəriyyəsi əsas götürülərək təhlil edilmişdir. Xorni psixoloji zorakılığı tətbiq edən təcavüzkarın psixoloji xüsusiyyətlərini belə təsvir etmişdir: “Təcavüzkar aqressiv meylin daxilində o vaxt boğulur ki, sevgi, ədalət, müdafiə və təsdiq olunmaq meyli həyata keçməsin. Beləliklə, strategiya artan düşmənçiliyə səbəb olur, çünki təvazökarlıq və xeyirxahlıq strategiyaları daha cazibədardır və başqalarından asılılıq müstəsna zəifliyə səbəb olur. Bu insanların ruhunun dərinliklərində artan qəzəb, özlərini, həyat fəlsəfəsini təhdid edir; özünə qarşı nifrətin artmasına və başqalarına qarşı düşmənçiliyin qarşısını almaq üçün haqlı olduğunu sübut etdirməyə çalışır” [4, 10].

Sevgi onları cəlb etmir, amma hökmranlıq isə əksinə. Onlar çarəsizdir, onlar əzabdan

utanır və müvəffəqiyyətə, nüfuza, tanınmaya ehtiyac duyurlar.

Narsistik insanlar öz həyatını üstün tutmağa çalışırlar, "özlərini və başqalarını heyran edirlər." Mükəmməllik üçün səy göstərənlərin standartları həm əxlaq, həm də intellekt sahəsində çox yüksəkdir. O, bu normaların hündürlüyündən başqalarına baxır. O, "düzgünlüyündən" son dərəcə qürur duyur və onun məqsədi hər cəhətdə "qüsursuzluq" deməkdir. Belə standartlara uyğun yaşamaq çox çətindir, buna görə əxlaq dəyərləri və onların həyata keçirilməsi haqqında bilikləri bərabərləşdirməyə çalışır [4, 11].

İrina Malkina-Pix tərəfindən psixoloji və emosional zorakılığın xüsusiyyətləri aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır:

1. İzolyasiya. İnformasiya və fiziki təcridlik; informasiyadan məhrum buraxmaq və ya ona qarşı ciddi nəzarət, sosial əlaqələrdən təcridlik.

2. Nüfuzdan salmaq. Şəxsi fikir və anlayış sahibi olmaqdan məhrum etmə; istehza və ya qeyri-konstruktiv tənqid. Təcavüzkarın "hər şeyə çatan gücü"nü nümayiş etdirməsi (istənilən vəziyyətdə təcavüzkar özünü "elə də bacarıqlı olmayan" qurbanla müqayisə edərək, özünün peşəkar bacarıqlarını, hətta fiziki gücünü belə göstərməyə və vurğulamağa çalışır).

3. Qavramanın inhisarlaşması (diqqətin təcavüzkarla sabitlənməsi). Xoşagəlməz vəziyyətdən çıxmaq imkanını kəsərək, həmçinin psixoloji balansını bərpa edərək, öz haqlılığını qoruyub saxlayır.

4. Əhəmiyyətsiz tələblərin gücləndirilməsi (pozula bilməyən çoxlu ən kiçik qaydalar, mütəmadi böhtan atmaq səbəbindən yaranan xroniki günahkarlıq hissi)

5. Təsadüfi ürəyi yumşaq. Təcavüzkar bəzən qurbanı öz hissləri və diqqəti ilə mükafatlandırır, lakin o bunu nadir hallarda və gözlənilməz vaxtda ya təcavüzkarın ehtiyac duyduğu davranışı dəstəkləmək, ya da qarışıqlıq yaratmaq məqsədilə edir.

6. Başqa insanları alçaltmaq, təhqir etmək və onları alçaltmaq. Terrorizm, təkararlanan sözlü təhqir və sabitlənen qorxu hissənin meydana gəlməsi.

7. Qurbanın fiziki tükənməsinə gətirib çıxaran fiziki tələbatlarının (yemək, yuxu, istirahət və s.) ödənməsinə nəzarət.

8. Qurbanın "günahkar" olduğu tez-tez və gözlənilməz əhval dəyişiklikləri

9. Daimi stress, qorxu və təhdidi qorumaq [3, 26].

Yuxarıda sadaladığımız xüsusiyyətlər nəinki gənclik dövründə, istənilən yaş mərhələsində psixoloji zorakılığa məruz qalan qurbanın rastlaşmış olduğu keyfiyyətlərdir. Hətta bir çox hallarda bu zorakılığın qurbanı uşaqlar olur. Lakin, psixoloji zorakılıq fiziki zorakılıq qədər daha erkən və dəqiqliklə müəyyən edilə bilmədiyi üçün, uşaqlar çox vaxt psixoloji zorakılığa məruz qaldıqlarını yeniyetməlik və gənclik illərində dərk edirlər.

Gənclik yaşında əqli cəhətlə yanaşı olaraq əxlaqi cəhətdən də yetkinlik özünü göstərir. 17-18 yaşlarından başlayaraq gənclərin fiziki kamilliyi, yüksək psixi inkişaf səviyyəsi özünü göstərir. Şəxsiyyətin inkişafında nəzərə çarpacaq dərəcədə dəyişikliklər baş verir. Gənclərin özünənamı, dünyagörüşü əsaslı şəkildə inkişaf edir və müstəqilliyə meyl təkcə meyl olaraq qalmır, onu həyata keçirmək üçün imkanlar yaranır. Gənclərin çoxu öz həyat yollarını müəyyənləşdirmiş olurlar. Yüksək ixtisaslı mütəxəssis kimi yetişmək üçün təhsil davam etdirmək və ya əmək sahəsində çalışmaq istiqamətini tutmağa başlayırlar [1, 68].

Bu səbəbdən psixoloji zorakılığa məruz qalan gənclərin bir çoxu öz həyat yollarını müəyyən etmək məqsədilə özünəməxsus həll üsulları tapırlar. Lakin, bu həll üsulları problemin həlli üçün müvəqqəti çıxış forması olur. Uşaq yaşlarından başlayaraq gənclik dövrünə qədər davam edən psixoloji zorakılıq ailə məişət daxilində baş verən zorakılığın bir növü kimi rastımıza çıxır. Bu zaman gənclərin əksəriyyəti ya yeni bir ailə qurmağa, ya təhsil

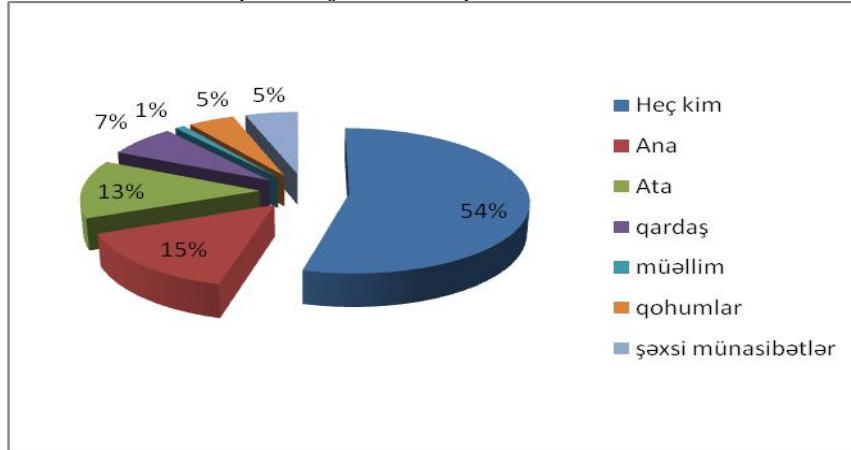
və karyera qurmağa, ya da çıxış yolu kimi olduğu mühitdən uzaqlaşmağa, ən pis halda işə intihara əl atırlar.

Bu dövrdə gənclərdə cəsarətlilik, qətiyyətlilik, dözümlülük kimi iradi keyfiyyətlər yüksək şəkildə formalaşır. İddia səviyyəsi ilə yanaşı olaraq yüksək özünüqiymətləndirmə (qeyri-real) keyfiyyəti özünü göstərir. Bununla bağlı olaraq bəzən özünəinamsızlıq halları da baş qaldıra bilir [1, 69].

Gənclərin psixologiyasında yaranan özünəinamsızlıq qarşılaşmış olduqları psixoloji zorakılıq vəziyyətindən çıxmağa şərait yaratmır.

Gənclər hansı situasiyada daha çox psixoloji zorakılığa məruz qalır və bu zorakılıq onlara kimlər tərəfindən yönəldilir? Bu suallara cavab vermək üçün 20 nəfər gənc qızla eksperimental-psixoloji tədqiqat məqsədilə yazılı sorğu keçirilmişdir. Psixoloji zorakılığa məruz qalan gənclərin daha çox qadın cinsinə məxsus olduğunu nəzərə alaraq sorğunun onlar üzərinə aparılması daha məqsədəuyğun hesab olunmuşdur. Sorğuda 19-22 yaş qrupundan olan, ali təhsilli gənclər iştirak etmişdir. Sorğu 3 hissədən ibarətdir: giriş hissəsində sorğunun məqsədi, demografik hissədə iştirakçıların yaşı, ailə vəziyyəti, yaşayış yeri və sosial vəziyyəti kimi xüsusiyyətlər öz əksini tapmışdır. Əsas hissədə psixoloji zorakılığın ümumi cəhətlərini özündə əks etdirən 15 sual əks olunmuşdur. İştirakçı hər bir sualı oxuduqdan sonra, verilən 5 cavabdan yəni, ata və ya ana, qardaş və ya bacı, qohumlar, müəllimlər və heç kim variantından birini seçməlidir. Eyni zamanda ikili cavablardan hansı daha üstünlük kəsb edərsə onu seçmək və verilən cavablar arasında öz cavabına uyğun variant tapmadıqda, başqa cavab variantı təklif etməsinə şərait yaradılmışdır. Sorğunun nəticəsi aşağıda diaqram 1-də təsvir edilmişdir:

Diaqram 1. Gənclər arasında psixoloji zorakılıq

Nəticələrdən görüldüyü kimi gənclər verilən suallardan yarıdan çoxuna heçkim cavabını vermişdir. Bu onlara qarşı yönəldilmiş psixoloji zorakılığın səviyyəsinin aşağı olduğunu göstərir. Lakin, diqqəti cəlb edən digər maraqlı faktlar isə odur ki, ana və atanın psixoloji təzyiqi burada aydın görünür, xüsusilə bu fakt analarda daha yüksəkdir. Ailədə avtoritetin ata olduğu qəbul edilən Azərbaycan cəmiyyətində, qızlarına qarşı psixoloji təzyiqin daha çox olması faktı düşünülə də, nəticələr tam əksinə deyir. Əlbəttə ki, bunun əsas səbəblərindən biri kimi gender məsələsi və ananın qızına qarşı emosional yaxınlıq hissini göstərə bilərik, lakin daha dəqiq nəticələr almaq üçün oğlanları da bu sorğuya cəlb edib, daha sonra qərar vermək elmi cəhətdən düzgün informasiya almağa kömək edəcəkdir.

Ata və anaların roluna gəldikdə isə gənclərin cins və yaş xüsusiyyətlərini, ənənəvi tərbiyə

sisteminin tətbiqini də nəzərə alsaq, belə qənaətə gələ bilərik ki, gənclər çox vaxt bu tədbirləri psixoloji zorakılıq kimi qəbul etsə də, əslində isə burada psixoloji təzyiq daha çox hiss olunur, nəinki psixoloji zorakılıq. Əlbəttə ki, nəticə etibarilə bu təzyiq onları narahat edir və müstəqil qərar qəbuluna, özünə inama destruktiv mövqedən ciddi təsirlər edir.

Sorğu nəticəsində ortaya çıxan digər maraqlı fakt isə ondan ibarətdir ki, cavab variantları arasında olmamasına baxmayaraq, iştirakçılar tərəfindən verilən suallardan 5 %-ə şəxsi münasibətlər cavabı əlavə olunmuşdur. Ümumi iştirakçılardan yalnız 1 nəfər ailəli olduğunu qeyd etmişdir. Yerdə qalan iştirakçıların da cavabı ümumiləşdirilərək bu nəticə alınmışdır. Bu isə təsadüfi deyildir. Çünki, psixoloji zorakılığın tətbiq olunduğu həyati sferalardan ən çoxu, elə məhz şəxsi qarşılıqlı münasibətlər sferasıdır.

Məqalənin aktuallığı. Müasir dövrdə psixi sağlamlığın qorunması və ictimai münasibətlərdəki dəyişikliklərin bilavasitə psixoloji zorakılığı müəyyən etmək və onu aradan qaldırmaq üçün profilaktik tədbirlərin görülməsini zəruri hesab etdiyindən məqaləni aktual qiymətləndirmək olar.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, məqalədə araşdırılan problemlə bağlı bir sıra xarici ölkə psixoloqlarının nəzəri və empirik müddəalarına istinad edilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar, eləcə də praktik psixoloqlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Həmzəyev M.Ə. Yaş və pedaqoji psixologiyasının əsasları. Bakı: Adiloğlu, 2003.
2. Devrim E. Ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin psikolojik şiddete (mobbing) ilişkin görüşleri. Türkiye: Şanlıurfa, 2011.
3. Германова.И.М.П. Психология поведения жертвы М: Питер, 2017.
4. Horney K. Neurosis and Human Growth: The Struggle Toward Self-Realization. N.Y.: W.W.Norton & Co, 1950.
5. Einarsen S. Harassment and bullying at work: a review of the Scandinavian approach // Aggression and Violent Behavior 2000, № 5(4), p.379-401.
6. <http://www.apa.org/topics/violence/index.aspx>.

Дж. Дамирова

Причины направленного психологического насилия между молодежь и пути его ликвидации

Резюме

Психологическое насилие может не только нарушить психологическое здоровье и социальные отношения человека, но и лишить будущее социальных, личных и экономических возможностей развития. Психологическое насилие является поведенческим атрибутом, который включает примеры лишения социальных отношений, словесной агрессии, угроз, оскорблений, контроля, надоедание или преследований, унижения, стыда и клеветы.

C. Damirova

**The causes of emergence of psychological violence
between youth and the ways of elimination**

Summary

Psychological violence can not only disrupt the individual's psychological health and social relationships, but also deprive social, personal, and economic developmental opportunities in the future. Psychological violence is a behavioral attribute that includes examples of deprivation of social relationships, verbal aggression, threats, insults, controls, harassment or persecution, humiliation, shame and slander.

Redaksiyaya daxil olub: 19.06.2018